

Pregledni rad
Zaprimljeno: 18.5.2016.
UDK: 159.9

Zadovoljstvo životom: individualna i obiteljska perspektiva¹

Irma Kovčo Vukadin*

Odsjek za kriminologiju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Miranda Novak

Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Helena Križan

Polaznica doktorskog studija Prevenicijska znanost i studij invaliditeta, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak

Cilj ovog rada je prikaz razvoja i aktualnog razumijevanja konstrukta zadovoljstva životom u svrhu njegove operacionalizacije u okviru projekta „Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija“. Pregled literature ukazuje na nepostojanje općeprihvaćenog razgraničenja u definiranju i operacionalizaciji različitih konstrukata koji se nerijetko sinonimno koriste, poput zadovoljstva životom, dobrobiti i kvalitete života. Stoga se u radu kreće od razgraničavanja zadovoljstva životom od konstrukata kvalitete života i dobrobiti. Prema aktualnom razumijevanju, konstrukt zadovoljstva životom se pozicionira u područje šireg konstrukta subjektivne dobrobiti koja se istražuje u okviru krovnog termina kvalitete života. Subjektivna dobrobit sadrži dvije komponente – afektivnu i kognitivnu. Zadovoljstvo životom je mjera kognitivne komponente subjektivne dobrobiti obzirom da se odnosi na procjenu zadovoljstva životom. Osim pitanja koja se pojavljuju u shvaćanju i istraživanjima individualnog zadovoljstva životom, mjerenje zadovoljstva obiteljskim životom donosi dodatna pitanja koja se također problematiziraju u radu. Obiteljska perspektiva zadovoljstva životom rijetko je istraživana pa rad donosi pregled dosadašnjih spoznaja o kvaliteti života obitelji, zadovoljstvu životom obitelji te određeni broj instrumenata razvijenih za mjerenje zadovoljstva životom i zadovoljstva obiteljskim životom.

Ključne riječi: zadovoljstvo životom, mjere zadovoljstva životom, obiteljska perspektiva, FamResPlan

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2014-09-9515.

* Autor za korespondenciju: Irma Kovčo Vukadin, Odsjek za kriminologiju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: irmakv@yahoo.com

UVOD

Zadovoljstvo životom je termin s kojim se danas vrlo često susrećemo, kako u svakodnevnom životu, tako i u različitim znanstvenim disciplinama poput psihologije, sociologije, politologije, filozofije i ekonomije. Kao i kod drugih konstrukata koji se koriste u laičkoj komunikaciji, tako i kod zadovoljstva životom postoji percepcija da se radi o jasnom i jednostavnom konstrukt. No, pokušaj znanstvenog određenja ovog pojma i njegovo razgraničavanje od drugih, srodnih pojmova, pokazuje kako se radi o složenom konstrukt.

Ovaj rad je dio projekta „Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija“ (dalje u tekstu FamResPlan). Zadovoljstvo životom u projektu predstavlja mjeru ishoda otpornosti obitelji. Zadovoljstvo životom je ishod za koji je utvrđeno da je povezan s brojnim drugim intra- i interpersonalnim ishodima, poput mentalnog zdravlja, radne etike, samoučinkovitosti i sl. (Myers i Diener, 1995; Diener, 2000; Gilman, Huebner i Laughlin, 2000) te stoga predstavlja vrlo relevantan podatak o funkcioniranju pojedinca i obitelji.

Obzirom da ne postoji opće prihvaćena definicija zadovoljstva životom, cilj ovog rada je sažeto prikazati razvoj i aktualna shvaćanja konstrukta zadovoljstva životom te razjasniti pojmove koji se često sinonimno koriste u svrhu operacionalizacije zadovoljstva životom. Obzirom da je obitelj u fokusu projekta, osim zadovoljstva životom iz individualne perspektive, daje se prikaz dosadašnjih istraživanja, aktualnog shvaćanja te izbor razvijenih instrumenata za mjerenje zadovoljstva obiteljskim životom. Osim same operacionalizacije za potrebe projekta, svrha rada je zainteresiranom čitateljstvu pružiti sažeti prikaz razvoja, shvaćanja i mjerenja zadovoljstva životom.

Rad je strukturiran na način da se najprije daje prikaz razvoja i aktualnog shvaćanja konstrukta koji se nerijetko sinonimno koriste – kvaliteta života, dobrobit i zadovoljstvo životom, nakon čega se daje prikaz instrumenata razvijenih za mjerenje zadovoljstva životom iz individualne i obiteljske perspektive (zadovoljstvo obiteljskim životom). Pitanje mjerenja zadovoljstva životom u obiteljima u riziku predstavlja posebno poglavlje u kojem se opisuju instrumenti koji se planiraju koristiti u projektu.

Kvaliteta života

Koncept kvalitete života se ideološki vezuje uz prosvjetiteljstvo koje promiče samoaktualizaciju i sreću kao centralne vrijednosti što je u 19. stoljeću manifestirano kroz utilitarističko vjerovanje da je najbolje društvo ono koje omogućava najveću sreću najvećem broju ljudi (Veenhoven, 1996). Riječ je o Benthamovom konceptu utilitarizma prema kojem moralna kvaliteta ponašanja treba biti procjenjivana prema posljedicama na ljudsku sreću i u tom smislu on navodi kako cilj treba biti „veća sreća za najveći broj ljudi“ (Veenhoven, 2010).

Sredinom dvadesetog stoljeća pod kvalitetom života se uglavnom podrazumijevao životni standard, a istraživanja kvalitete života u tom razdoblju dolaze iz ekonomije. S povećanjem životnog standarda, istraživanja kvalitete života usmjerila su se i na opažanje zadovoljenja osobnih i društvenih potreba, a istraživanja su pretežito bila u području sociologije. Šezdesetih godina dvadesetog stoljeća počelo se jasno razlikovati subjektivne od objektivnih pokazatelja osobne kvalitete života. Sedamdesetih godina istraživanja kvalitete života usmjerila su se na subjektivne pokazatelje kvalitete života (Vuletić, 2011). Kako se tijekom povijesti mijenjalo gledište i dominantna disciplina, mijenjale su se i definicije i pripadni instrumentarij.

Svjetska zdravstvena organizacija tako definira kvalitetu života kao individualnu percepciju vlastite pozicije u životu u kontekstu kulture i vrijednosnog sustava u kojem pojedinac živi i u odnosu na vlastite ciljeve, očekivanja, standarde i brige. Kvaliteta života je široki koncept na koji utječe pojedinčevo fizičko i psihičko stanje, razina neovisnosti, socijalni odnosi, osobna vjerovanja kao i pojedinčev odnos prema istaknutim značajkama okoline u kojoj živi (WHO, 1997).

Eurostat, koji objavljuje statističke podatke o kvaliteti života na razini Europske unije, nudi sličnu definiciju kvalitete života, prema kojoj je ona također široki koncept koji obuhvaća velik broj različitih dimenzija. Svaka od tih dimenzija samo je jedan element ili čimbenik od kojeg je sačinjen ovaj koncept i može se mjeriti skupom pod-dimenzija koje sadrže određene indikatore. Pojam kvalitete života obuhvaća objektivne čimbenike (npr. materijalni resursi, zdravlje, radni status, životni uvjeti i mnogi drugi) ali i subjektivnu percepciju tih objektivnih čimbenika. Osim objektivnih dimenzija, ispituje se i ukupno zadovoljstvo životom kroz subjektivnu dobrobit koja je definirana subdomenama: 1. zadovoljstvo životom (kognitivna procjena), 2. sreća (emocije) i 3. eudemonija (smislenost/svrhovitost života) (Eurostat, 2015).

Felce i Perry (1993, prema Vuletić, 2011) definiraju kvalitetu života kao sveukupno opće blagostanje koje uključuje objektivne čimbenike i subjektivno vrednovanje fizičkog, materijalnog,

socijalnog i emotivnog blagostanja. Navedeni autori uključuju u definiciju osobni razvoj i svrhovitu aktivnost te naglašavaju važnost osobnog sustava vrijednosti kroz koji je kvaliteta života percipirana.

Cummins (1996) na kvalitetu života gleda multidimenzionalno i smatra da sadrži objektivnu i subjektivnu komponentu pri čemu se svaka sastoji od sedam domena: materijalno blagostanje, emocionalno blagostanje, zdravlje, produktivnost, intimnost, sigurnost te zajednica. Objektivna komponenta u sebi sadrži kulturalno relevantne mjere objektivnog blagostanja. Subjektivna komponenta odnosi se na zadovoljstvo vlastitim životom.

Theofilou (2013) pregledom literature o definiciji i mjerenju kvalitete života zaključuje kako se radi o kompleksnom, višeslojnom konstrukt koji zahtijeva višekratne pristupe iz različitih teorijskih područja. Također navodi kako postoji značajno sinonimno korištenje različitih termina u ovom području pa i objašnjavanje jednog termina drugim. Ferrans (2005) također postavlja pitanje definicije kvalitete života te navodi kako literatura sadrži veliki broj karakterizacija. Termin kvaliteta života se koristi za označavanje statusa mentalnog zdravlja, fizičkog funkcioniranja, simptoma, psihosocijalne prilagodbe, dobrobiti, zadovoljstva životom ili sreće. Upravo iz razloga što se koristi u svakodnevnom jeziku, često se koristi bez specifične definicije. Valja napomenuti i kako je kvaliteta života koncept koji se često koristi i u medicinskim znanostima pa postoji i specifičan naziv – „*health related quality of life*“. U tom smislu je razvijen cijeli niz istraživačkih instrumenata koji se mogu strukturirati u dvije glavne skupine – opći instrumenti (poput instrumenta Svjetske zdravstvene organizacije, „Kvaliteta života – puna i skraćena verzija“) te specifični instrumenti koji mjere kvalitetu života kod određenih bolesti (primjerice kvaliteta života kod oboljenja bubrega, dijabetesa, oštećenja srca, karcinoma i slično). Ovi se instrumenti koriste prilikom kliničkih ispitivanja kako bi se odredio utjecaj medicinske intervencije na kvalitetu života i prilikom javnozdravstvenih istraživanja kako bi se procijenili ishodi zdravstvenih usluga (Guillemin, Bombardier i Beaton, 1993).

Barcaccia i sur. (2013) su napravili istraživanje interpretiranja i definiranja koncepta kvalitete života u različitim znanstvenim radovima objavljenim u posljednja dva desetljeća. Rezultati istraživanja pokazuju kako samo manji broj studija sadrži originalnu konceptualnu definiciju kvalitete života. Znatno veći broj studija ne daje definiciju koncepta, prihvaća definiciju Svjetske zdravstvene organizacije ili neku drugu perspektivu, koristi koncept kao indikator fizičkog zdravlja, materijalne dobrobiti i slično ili definira koncept kroz opis uključenih domena. Autori zaključuju kako se subjektivnost nameće kao ključni aspekt u definiranju kvalitete života pa autori smatraju da upravo subjektivna dimenzija treba biti početna točka u iscrpnijem razumijevanju kvalitete života.

Hrvatski znanstvenici također pokazuju sve veći interes za istraživanje koncepta kvalitete života. Tako pretraživanje Hrvatske znanstvene bibliografije (Kovčo Vukadin, 2016) po ključnoj riječi

“kvaliteta života” ukazuje na objavljivanje 27 autorskih knjiga, 14 uredničkih knjiga, 76 poglavlja u knjigama, 4 udžbenika i skripti, 9 izvornih znanstvenih i preglednih radova objavljenih u časopisima indeksiranim u Current Content bazi, 4 ostala rada objavljenih u časopisima indeksiranim u Current Content bazi, 106 znanstvenih radova objavljenih u drugim časopisima, 36 znanstvenih radova objavljenih u zbornicima skupova, 62 doktorske disertacije, 33 magistarska rada i 222 diplomska rada. U razdoblju od 2005. do 2015. godine su objavljene dvije knjige, 19 poglavlja u znanstvenim knjigama te 33 znanstvena rada u časopisima. Kada se analiziraju znanstvene discipline autora, primjećuje se interes znanstvenika iz područja psihologije, sociologije, ali i ekonomije, socijalnih djelatnosti i interdisciplinarnih područja.

Dobrobit

Eger i Maridal (2015) su napravili statističku meta-analizu literature o dobrobiti te navode kako se u akademskoj i popularnoj literaturi termini kvalitete života, sreće, zadovoljstva životom i prosperiteta često sinonimno koriste s terminom dobrobiti, premda istraživanja i rječnici sugeriraju kako postoje razlike u tim terminima. Sreća se često koristi za opisivanje trenutnih ugodnih emocija, dok se zadovoljstvo životom koristi za dugoročnu kognitivnu evaluaciju života u cijelosti, kao dublja sreća. Prosperitet se često koristi u raspravama o ekonomskim uvjetima. Veenhoven (1996), koji se smatra osnivačem studija sreće, smatra kako termin dobrobiti treba biti korišten za označavanje generalne kvalitete života.

Shin i Johnson (1978) definiraju dobrobit kao globalnu procjenu osobne kvalitete života prema vlastito odabranim kriterijima. Rogers (1961) o dobrobiti raspravlja u kontekstu „dobrog života”. Shah i Marks (2004) su formulirali „manifest dobrobiti za rascvjetalo društvo” (eng. *A well-being manifesto for a flourishing society*) i navode kako jedan od ključnih ciljeva bilo koje demokratske vlade treba biti promoviranje dobrog života: naprednog društva u kojem su ljudi sretni, zdravi, sposobni i uključeni – drugim riječima, sa visokom razinom dobrobiti. Dodge i sur. (2012) su ponudili sljedeću definiciju dobrobiti: dobrobit je točka balansa između osobnih resursa (psiholoških, socijalnih i fizičkih) i izazova (psiholoških, socijalnih i fizičkih) s kojima se osoba suočava.

U znanstvenoj literaturi (Eger i Maridal, 2015) koriste se pojmovi evaluacijske dobrobiti (*evaluative wellbeing* – EWB) i hedoničke dobrobiti (*hedonic wellbeing* – HWB) pri čemu se evaluacijska dobrobit definira kao globalna, kontemplativna i dugoročna procjena stanja dobrobiti koja reflektira osjećaj kvalitete života osobe - ne u nekom specifičnom trenutku već u cijelom životnom

tijeku, dok se hedonička odnosi na sadašnjost pojedinca i potencijalno prolazno stanje koje se mjeri pozitivnim ili negativnim afektima koji se doživljavaju trenutno ili na dnevnoj osnovi.

Eger i Maridal (2015) navode kako se u znanstvenoj literaturi razlikuju i pojmovi subjektivne i objektivne dobrobiti. Subjektivna dobrobit se odnosi na specifično iskustvo vlastitog života te može biti mjerena metodama samoiskaza. Objektivna se pak dobrobit sastoji od niza mjerljivih socijalnih ili ekonomskih indikatora koje teoretičari smatraju odrednicama kvalitete života.

Subjektivna dobrobit (eng. *subjective well-being*) se često u literaturi spominje kao sinonim za kvalitetu života. Međutim, pod pojmom subjektivne dobrobiti u većini slučajeva podrazumijevaju se kognitivne i afektivne procjene koje neka osoba donosi o svom životu. Subjektivna dobrobit tako uključuje doživljavanje ugodnih emocija, nisku razinu negativnih raspoloženja i visok stupanj zadovoljstva životom (Diener, Lucas i Oishi, 2002). Diener (2006) smatra kako je subjektivna dobrobit krovni pojam koji obuhvaća različite procjene koje ljudi donose o svojim životima, događajima, svojim tijelima i umovima i okolnostima u kojima žive te da iako se radi o subjektivnoj procjeni, manifestacije te procjene možemo promatrati objektivno kroz verbalno i neverbalno ponašanje, djela, biologiju, pozornost i pamćenje.

Subjektivna dobrobit široka je kategorija koja uključuje tri specifična konstrukta (Tablica 1): emocionalne odgovore osobe (pozitivni i negativni afekti), zadovoljstvo u pojedinim domenama i globalnu procjenu zadovoljstva životom (Diener i sur., 1999, Proctor, Linley i Maltby, 2009). U istraživačkoj literaturi ove se komponente subjektivne dobrobiti često isprepliću te se koriste kao sinonimi za termin "sreća" (Diener i Seligman, 2004). Diener i sur. (1999) zato napominju kako svaki ovaj specifični konstrukt treba samostalno razumjeti, premda komponente konstrukata značajno koreliraju, što ukazuje na potrebu iznalaženja faktora višeg reda.

Tablica 1. Komponente subjektivne dobrobiti (prema Diener i sur., 1999)

Pozitivni (ugodni) afekt	Negativni (neugodni) afekt	Zadovoljstvo životom	Zadovoljstvo domenama
radost	krivnja i sram	želja za mijenjanjem života	posao
ushit	tuga	zadovoljstvo trenutnim životom	obitelj
zadovoljstvo	tjeskoba i briga	zadovoljstvo s prošlošću	slobodno vrijeme
ponos	ljutnja	zadovoljstvo s budućnošću	zdravlje
ljubav	stres	percepcija života od strane značajnih osoba	financije
sreća	depresija		self
ekstaza	zavist		grupa kojoj pripada

Identificiranje glavnih prediktora subjektivne dobrobiti je jedan od glavnih ciljeva znanstvenih istraživanja u ovom području pa tako Galinha i Pais-Ribeiro (2011) navode kako su znanstvenici u svojim istraživanjima prediktora subjektivne dobrobiti koristili tri pristupa: *bottom up* pristup, *top down* pristup i integrativni pristup. *Bottom up* pristup je bio karakterističan za prvi val istraživanja subjektivne dobrobiti. Glavni cilj istraživanja bio je utvrditi kontekstualne čimbenike subjektivne dobrobiti pojedinca, odnosno socio-demografske značajke sretnih ljudi pa se analiziralo materijalne uvjete življenja, životne događaje, socio-politički kontekst. No, rezultati istraživanja su ukazivali na to da kontekstualni čimbenici nisu najznačajniji u objašnjavanju varijabiliteta subjektivne dobrobiti.

Drugi val istraživanja subjektivne dobrobiti (*top down* perspektiva) je karakterizirao razvoj teoretskih modela i fokusiranje na doprinos intrapersonalnih obilježja subjektivnoj dobrobiti, poput temperamenta, socijalne usporedbe, jaza u postizanju ciljeva i prilagodbe. Istraživanja iz ovog razdoblja su testirala hipotezu po kojoj pojedinčeva intrapersonalna obilježja (afektivna i kognitivna) utječu na njegovu subjektivnu dobrobit. Rezultati provedenih istraživanja su pokazali kako su intrapersonalne varijable jače odrednice subjektivne dobrobiti od kontekstualnih obilježja pa se uvrijedilo mišljenje da su osobnost i pozitivne predispozicije glavni prediktori dobrobiti. Neki autori (Hadey i Wearing, 1992, Lykken i Tellegen, 1996; prema Fujita i Diener, 2005) čak predlažu gledište da je subjektivna dobrobit stabilna kategorija koju određuju genetske predispozicije pojedinca. Iako zbog raznih događaja može doći do temporalnih varijacija te snažnih reakcija na nepovoljne okolnosti, nakon nekog vremena pojedinac se opet vraća na ishodište karakteristično upravo za njega. Smatra se, naime, kako protekom vremena slabi utjecaj kontekstualnih čimbenika te se osoba opet „vraća“ na svoju originalnu razinu subjektivne dobrobiti koja je određena intrapersonalnim čimbenicima, što se istraživanjima i potvrđuje. Tako se sada vjeruje kako životni događaji imaju kratkoročni učinak na subjektivnu dobrobit, dok osobnost ima dugoročni učinak na subjektivnu dobrobit.

Treći val istraživanja subjektivne dobrobiti obilježava trend integriranja različitih linija istraživanja u holističke modele kao načine razumijevanja dinamičke interakcije različitih čimbenika subjektivne dobrobiti. Prema integrativnoj perspektivi, na subjektivnu dobrobit utječu različite varijable – osobna emocionalna stanja, prošli događaji, očekivanja od budućnosti i socijalne usporedbe – u dinamičkoj interakciji. Istraživanja ove skupine nastoje ispitati psihološke procese koji su svojstveni različitim mjerama subjektivne dobrobiti. Neke studije (prema Galinha, Pais Ribeiro, 2011) ukazuju na to kako različite komponente subjektivne dobrobiti imaju različite korelate – kognitivna dimenzija je bolje povezana sa kontekstualnim varijablama, dok je afektivna dimenzija više povezana sa varijablama osobnosti. Galinha i Pais Ribeiro (2011) također navode kako postoje određene razlike u korelatima u odnosu na razinu mjerenja – globalne mjere (generalno zadovoljstvo koje se mjeri jednom česticom) pokazuju manju povezanost sa kontekstualnim čimbenicima

nego specifične mjere (zadovoljstvo specifičnim domenama života). Globalne mjere pokazuju veću vremensku stabilnost, dok specifične mjere imaju veću dijagnostičku vrijednost i daju vrijedne informacije o razlozima za rezultat na globalnoj mjeri. Galinha i Pais Ribeiro (2011) su analizirali prediktivnu vrijednost kognitivnih, afektivnih i kontekstualnih čimbenika subjektivne dobrobiti i našli kako su glavni prediktori subjektivne dobrobiti intrapersonalni (kognitivni i afektivni), te kako i kontekstualne varijable također značajno predviđaju subjektivnu dobrobit, posebno kognitivnu dimenziju. Zaključuju kako ne mogu reći ni za jedan model (*top down* niti *bottom up*) da je bolji u predviđanju subjektivne dobrobiti.

Interesantno područje u istraživanju subjektivne dobrobiti je usporedba subjektivne dobrobiti (uključujući sreću, životno zadovoljstvo i zadovoljstvo sa životnim domenama) između roditelja i njihove djece. To je naročito interesantno za ovo istraživanje. Polazna ideja ovih istraživanja je da roditelji imaju značajan utjecaj na svoju djecu te se smatra da kombinacija socijalizacije i zajedničkih materijalnih uvjeta sa zajedničkom genetikom uvjetuje sličnost djece njihovim roditeljima u smislu stavova, uvjerenja, rutina i vrijednosti.

Casas i sur. (2008) su na španjolskom uzorku (N = 266) testirali dvije hipoteze: 1. zadovoljstvo životom će pokazati zajedničku varijancu između roditelja i djece, reflektirajući i genetske i okolinske utjecaje; 2. zajednička varijanca za specifične životne domene će biti manje prediktivna od generalne mjere zadovoljstva, obzirom da domene pokazuju manji genetski utjecaj, a veći okolinski utjecaj. Autori nisu našli jasne dokaze koji bi podržavali hipotezu o odnosu između dobrobiti roditelja i njihove 12 – 16-godišnje djece kada se dobrobit mjerila jednom česticom generalnog životnog zadovoljstva. U kontekstu životnih domena nije utvrđena povezanost u sljedećim: zadovoljstvo standardom življenja, životno postignuće, osobna sigurnost, grupa ljudi kojoj se pripada, odnos sa drugima. Jedino zadovoljstvo sa zdravljem i sigurnosti u budućnosti mogu biti smatrane značajno povezanima. Niska, no značajna povezanost dobrobiti je pronađena između roditelja i djece na Indeksu osobne dobrobiti (PWI). Djeca su iskazala višu razinu subjektivne dobrobiti od njihovih roditelja. Prema t-testu uparenih uzoraka, srednje vrijednosti djece su bile značajno više od srednjih vrijednosti roditelja na ovom instrumentu i u pojedinim domenama – standard življenja, životno postignuće, grupa ljudi kojoj se pripada i sigurnost za budućnost.

Casas i sur. (2012) su ponovili istraživanje na većem uzorku (N = 1250 obitelji sa uparenim odgovorima roditelja i djece – jedno dijete u dobi od 12 – 16 godina). Od instrumenata su koristili 3 skale sa više čestica (*Personal Wellbeing Indeks* – International Wellbeing Group (2013); *Satisfaction with Life Scale* – Diener i sur. (1985); *Brief Multidimensional Students' Life Satisfaction Scale* – Seligson, Huebner i Valois, 2003) te 3 skale s jednom česticom (generalno životno zadovoljstvo – OLS; generalna sreća – HOL i skala jedne čestice – Fordyce, 1988). Osim toga su uključene

dvije čestice Russellove (2003) skale o temeljnim afektima (*core affects* – CAS). U svim česticama je korištena skala od 10 stupnjeva (prema preporuci Cumminsa i Gullonea, 2000), a rezultati na skalama sa više čestica su transformirani u skale raspona od 0 do 100 kako bi se omogućila usporedba. Dobiveni rezultati ukazuju na veću subjektivnu dobrobit djece nego roditelja, bez obzira na korišteni instrument. Premda razlike nisu dramatične, rezultati su konzistentni s drugim rezultatima koji ukazuju na više srednje vrijednosti 12 godišnjaka od srednjih vrijednosti ukupnih populacija u različitim državama. Diferencijacija od roditeljskih kriterija, prema autorima može biti dio prirodnog procesa izgradnje vlastitog identiteta.

Svi dobiveni rezultati ukazuju na to da je dobrobit roditelja vrlo slabo povezana s dobrobiti djece, bez obzira na socijalizaciju, zajedničke materijalne uvjete i genetski utjecaj. Kao interesantan rezultat autori ističu veći utjecaj roditeljskog zadovoljstva na kćeri nego na sinove što objašnjavaju razlikama u socijalizaciji muške i ženske djece – dječaci su poticani na samostalnije ponašanje od djevojčica koje su, zbog pretpostavljene veće vulnerabilnosti, više zaštićene, tj. pod većom roditeljskom kontrolom.

Zadovoljstvo životom

Zadovoljstvo životom je jedan od konstrukata koji u posljednjih nekoliko desetljeća izaziva pojačanu pozornost znanstvenika koji se bave širim područjem kvalitete života.

Prve studije koje su uključivale mjere zadovoljstva životom su napravljene u SAD-u 1960-ih godina u području mentalnog zdravlja, a najznačajnije knjige su objavili Campbell i sur. (1976), Andrews i Withey (1976), u nordijskim zemljama Allardt (1975), Njemačkoj Glatzer i Zapf (1984) te Australiji Heady i Wearing (1992) (prema Veenhoven, 1996).

Zadovoljstvo životom različiti autori definiraju na različite načine. Campbell, Converse i Rogers (1976; prema Diener, 1984) kažu kako je zadovoljstvo „opažena razlika između aspiracija i dostignuća, koja se kreće od percepcije ispunjenosti do percepcije deprivacije“. Pavot i sur. (1991, prema Penezić, 2006) zadovoljstvo životom definiraju kao „globalnu evaluaciju neke osobe o svom životu“. Fujita i Diener (2005) zadovoljstvo životom smatraju refleksijom na život u cjelini što nadilazi samo iskustvo pozitivnih emocija. Penezić (2006) smatra kako zadovoljstvo životom predstavlja kognitivnu evaluaciju vlastita cjelokupnog života, a kroz koju svaki pojedinac procjenjuje svoj

život. Veenhoven (1996) kaže pak kako je zadovoljstvo životom stupanj do kojeg osoba pozitivno procjenjuje ukupnu kvalitetu svog života i jedan od indikatora kvalitete života.

Zadovoljstvo životom najčešće se ipak definira kao kognitivna komponenta subjektivne dobrobiti (Sousa i Lyubomirsky, 2001). Ono se odnosi na evaluacijski proces u kojem osoba ocjenjuje kvalitetu svoga života prema vlastitu jedinstvenom setu kriterija (Pavot i Diener, 1993, prema Bratko, Sabol, 2006). Procjene zadovoljstva životom subjektivne su te omogućuju osobi korištenje bilo koje informacije koju smatra relevantnom za evaluaciju vlastitog života. Iako postoji slaganje o najvažnijim komponentama "dobrog života" (npr. dobri odnosi ili pak zdravlje), pojedine osobe pripisuju različitu težinu raznim komponentama i imaju druge standarde «uspješnosti» u pojedinim domenama života. Zato je važno ispitati globalnu procjenu nečijeg života, a ne samo zadovoljstvo pojedinim aspektima (Pavot i Diener, 1993, Sabol, 2005). Dakle, zadovoljstvo životom je mjera kognitivne procjene kvalitete ukupnih životnih okolnosti u kojima pojedinac živi (Anderson, Dubois, Leončikas i Sandor, 2012).

Istraživanja dobrobiti potvrđuju kako je zadovoljstvo životom, kao kognitivna komponenta, samostalan faktor unutar koncepta dobrobiti, odvojen od afektivnih indeksa. Rezultati istraživanja subjektivne dobrobiti u EU iz 2011. godine tako pokazuju kako ispitanici rade razliku između zadovoljstva životom u cjelini (kognitivni aspekt subjektivne dobrobiti) i osjećaja sreće (emocionalni aspekt subjektivne dobrobiti). Između te dvije mjere postoji jasna statistička veza koja je umjerena ($r=0.65$), no pokazuje da ispitanici razlikuju ta dva koncepta (Anderson, Dubois, Leončikas i Sandor, 2012). Nekoliko je mogućih objašnjenja te pojave. Prvo, ljudi mogu ignorirati ili poreći neke negativne emocionalne reakcije, ali i dalje imati svijest o nekim nepoželjnim čimbenicima u svom životu. Drugo, afektivne reakcije često su kratkog trajanja i odgovor su na neposrednu situaciju, dok procjena zadovoljstva životom može odražavati dugoročnu perspektivu. Treće, afektivne reakcije mogu biti odraz nesvjesnih motiva i tjelesnih stanja u puno većem obimu nego kognitivne procjene zadovoljstva životom koje su većinom odraz svjesnih vrijednosti i ciljeva (Pavot i Diener, 1993).

Generalno govoreći, u literaturi se pozitivne procjene zadovoljstva životom povezuju sa srećom i postignućem 'dobrog života' dok se negativne evaluacije zadovoljstva životom povezuju s depresijom i nesrećom (Proctor, Linley i Maltby, 2009). Zdrava psihološka stanja poput sreće i zadovoljstva životom često se smatraju posljedicom socijalnih i ekonomskih resursa i uspjeha, iako istraživanja ukazuju na dvosmjernu vezu (Lyubomirsky i suradnici., 2005; prema Proctor, Linley i Maltby, 2009).

Neki autori smatraju kako je razina zadovoljstva životom relativno stabilna tijekom vremena jer je utvrđeno kako osobine ličnosti objašnjavaju 20% varijance zadovoljstva životom (Schimmack i sur., 2002., prema Schimmack i sur., 2004.). Ipak, istraživanja su utvrdila kako zadovoljstvu životom

u značajnoj mjeri doprinose ne samo osobine ličnosti i unutarnje snage pojedinca, već i vanjski pozitivni i negativni čimbenici (poput socijalne podrške u okruženju, povjerenja u institucije u zajednici i sl.) te iskustva uspjeha u suočavanju s vanjskim rizicima, odnosno iskustvo otpornosti (Achour i Nor, 2014)

Mjere zadovoljstva životom osjetljive su na cijeli spektar funkcioniranja te su ustvari istovremeno i indikator psihopatologije i dobrobiti. Podaci o zadovoljstvu životom koriste se u nekoliko svrha: 1. mjerenje kvalitete života, 2. praćenje socijalnog napretka, 3. evaluacija politika i 4. identificiranje uvjeta dobrog života (Veenhoven, 1996).

Temeljem prikazanog pregleda definiranja i istraživanja konstrukata kvalitete života, dobrobiti i zadovoljstva životom se čini prihvatljivim shvaćanje zadovoljstva životom kao kognitivne procjene subjektivne dobrobiti u širem konstruktivnom okviru kvalitete života.

MJERENJE ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM

Značajan problem u kreiranju prikaza mjerenja zadovoljstva životom predstavlja činjenica nepostojanja jasnih definicija konstrukata koji se sinonimno koriste, o čemu je bilo više riječi u prethodnom poglavlju. U svrhu izrade prikaza mjerenja jednog koncepta potrebno je pregledati načine mjerenja svih koncepata bez obzira na ključne riječi koje se spominju u naslovu rada ili sažetku jer tek prikaz mjera (instrumenta) korištenih u konkretnom istraživanju (posebice kada se određeni koncept ne definira za potrebe rada / istraživanja) upućuje na analizirani koncept².

Šezdesetih godina prošlog stoljeća je zadovoljstvo životom postalo tema brojnih istraživanja što je potaknulo kritičku diskusiju o validnosti pitanja o zadovoljstvu životom. Izražavane su sumnje o mogućnosti adekvatnog mjerenja standardnim instrumentima ili pitanjima. Mjerenje je percipirano kao objektivno i vanjsko pa je ubrzo shvaćeno kako zadovoljstvo životom ne može biti mjereno na sličan način.

Pitanja zadovoljstva životom mogu biti postavljena u različite kontekste – kliničke intervjue, upitnike života i kroz istraživanja. Pitanja mogu biti postavljena na različite načine, direktno i

² Primjer za navedeno je rad Wildemana i sur. (2014) koji u cijelom radu i interpretaciji rezultata govore o sreći, a kao mjeru sreće u istraživanju koriste česticu koja se zapravo standardno koristi za mjerenje zadovoljstva životom (Koliko ste zadovoljni svojim životom?).

indirektno te preko jedne ili više čestica. Zadovoljstvo životom se nerijetko procjenjuje jednim direktnim pitanjem, no postoje kritike kako je ovakav pristup nevalidan i nepouzdan (Veenhoven, 1996).

Veenhoven (1996) navodi kako se kod mjerenja zadovoljstva životom najprije trebamo upitati što je zadovoljstvo životom te može li se ono uopće mjeriti. Ako zaključimo da se zadovoljstvo životom može mjeriti, sljedeća pitanja koja si trebamo postaviti su – koliko su ljudi zadovoljni životom i razlikuju li se ljudi u stupnju zadovoljstva. Ako su ljudi zadovoljni, nema potrebe za daljnjim istraživanjima načina na koje se zadovoljstvo može poboljšati. Ako ljudi nisu jednako zadovoljni, pitanje je zašto. Determinante zadovoljstva životom se može istraživati na dvije razine: razini vanjskih uvjeta i razini unutarnjih psiholoških procesa. Ako možemo identificirati vanjske okolnosti u kojima su ljudi zadovoljni, potencijalno možemo kreirati takve uvjete za sve druge. S druge strane, ako možemo razumjeti mentalne procese uključene u postizanje visokih razina zadovoljstva životom, tada je teoretski moguće pomoći i drugima da ih postignu. Oba pristupa imaju dugu tradiciju. Značajno pitanje u tom kontekstu je može li zadovoljstvo životom biti trajno povećano. Prema dvije teorije to nije moguće. Po prvoj teoriji je zadovoljstvo životom relativno – poboljšanje životnih uvjeta će rasti samo povremeno jer se standardi na kojima se temelje usporedbe mijenjaju (zadovoljenje jednog cilja dovodi do stvaranja novog cilja i kreira opet početno nezadovoljstvo). Po drugoj teoriji je zadovoljstvo životom osobina, a ne varijabilno stanje – ljudi su ili zadovoljni ili nezadovoljni, neovisno o okolnostima. Iz ove perspektive, poboljšanje kvalitete života se neće reflektirati u zadovoljstvu životom.

Cummins i sur. (2003) opisuju homeostatski model zadovoljstva životom, prema kojem je naš subjektivni doživljaj kvalitete života relativno statičan te ga uspoređuju s temperaturom tijela na koju utječu individualne specifičnosti te vanjski čimbenici. Subjektivna percepcija pojedinca kreće se na dimenziji zadovoljan-nezadovoljan a većina ga ljudi procjenjuje oko 75 centila. Razina zadovoljstva životom opada i narušena je u situacijama financijske ugroženosti, promjene uloga ili pak socijalne mreže, no Cummins i sur. (2003) govore o prirodnoj tendenciji svih ljudi da se vrate natrag u homeostazu.

Pregled aktualnih instrumenata koji mjere zadovoljstvo životom ukazuje na tri postojeća „formata“, tj. operacionalizacije: 1. mjerenje zadovoljstva životom jednom česticom (npr. Cantril, 1965), 2. mjerenje zadovoljstva životom skalom generalnog zadovoljstva (npr. Diener i sur., 1985) i 3. mjerenje zadovoljstva životom po specifičnim životnim domenama (npr. International Wellbeing Group, 2005).

U ovom je dijelu potrebno navesti važnu dilemu koju donosi Rojas (2006): otvoreno je pitanje je li generalno zadovoljstvo životom u jednostavnoj linearnoj vezi sa zadovoljstvom u pojedinim domenama života. Drugim riječima, Rojas (2006) smatra da ukoliko se generalno zadovoljstvo

života računa kao prosjek zadovoljstva u pojedinim domenama, tada se pretpostavlja aditivnost koja nije dublje istražena te onemogućuje i ograničava važna pitanja poput: je li moguće zadovoljstvo u jednoj domeni nadomjestiti zadovoljstvom u drugoj domeni; što se događa s ukupnim zadovoljstvom životom ako uspijemo poboljšati zadovoljstvo pojedinim domenama; što se događa s važnošću jedne domene kada dođe do smanjenja zadovoljstva u drugoj domeni. Otvara se i pitanje o kauzalitetu: je li generalno zadovoljstvo životom rezultat zadovoljstva pojedinim domenama ili pak generalno zadovoljstvo životom objašnjava zadovoljstvo u pojedinim domenama. Kako ta rasprava prelazi okvire ovog rada, važno je napomenuti da istraživači trebaju voditi računa o načinu na koji formiraju ukupno zadovoljstvo životom te imati na umu kompleksnost odnosa generalnog zadovoljstva te pojedinih domena. Rojas (2006) je u svom istraživanju utvrdio pozitivne korelacije generalnog zadovoljstva životom sa zadovoljstvom u pojedinim domenama poput zdravlja, ekonomskih uvjeta, zadovoljstva poslom te osobnog zadovoljstva, no utvrdio je da je korelacija generalnog zadovoljstva životom najveća sa zadovoljstvom u obitelji ($r = 0.45$). Čini se da je potrebno govoriti i o važnosti pojedinih domena, no to ovisi o kakvim je demografskim karakteristikama osobe riječ: ukoliko ima obitelj, obiteljsko zadovoljstvo životom bit će joj najvažnije uz zadovoljstvo zdravljem, osobno zadovoljstvo i zadovoljstvo poslom no to ne mora biti slučaj za samce.

Izrada popisa instrumenata koji se koriste u istraživanjima zadovoljstva životom je, u situaciji nepostojanja jasne definicije i razgraničenja od sinonimno korištenih konstrukata, usudili bismo se reći, nemoguća misija. Iz tog razloga smo napravili popis često korištenih generalnih instrumenata, odnosno onih koji se ne bave zadovoljstvom života u odnosu na neke specifične teme (zadovoljstvo životom kod oboljelih od različitih bolesti). Osim međunarodnih instrumenata, u popis su uvršteni i dostupni hrvatski instrumenti. Detaljni opis svakog pojedinog instrumenta nadilazi cilj ovog rada. Svrha ovakvog prikaza instrumenata je njihova sistematizacija i ukazivanje na različitosti u pristupima mjerenja zadovoljstva životom.

Tablica 2. Pitanja i skale koji se koriste u procjeni zadovoljstva životom

Autor	Pitanje/skala
Mjerenje zadovoljstva životom jednom česticom	
Cantril (1965)	„Ovdje je slika ljestvi. Pretpostavimo da vrh ljestvi predstavlja najbolji mogući život za vas, a dno ljestvi najgori mogući život. Prema vašem osobnom osjećaju, gdje ste trenutno na ovim ljestvama? „(skala odgovora od 0 – 10)
World Values Survey (Wave 6:2010-2012)	„Uzevši sve u obzir, koliko ste ovih dana zadovoljni s vašim životom u cjelini?“ (All things considered, how satisfied are you with your life as a whole these days): (1 kompletno nezadovoljan – 10 kompletno zadovoljan)
Eurobarometar (Eurostat, 2015)	„Koliko ste zadovoljni životom koji vodite?“ (How satisfied are you with the life you lead): vrlo zadovoljan/ prilično zadovoljan/ne baš zadovoljan/uopće nisam zadovoljan)
Mjerenje zadovoljstva životom skalom generalnog zadovoljstva	
Diener i sur. (1985)	Skala zadovoljstva životom (The Satisfaction with Life Scale SWLS) – 5 pitanja, skala 1 – 7
Pavot, Diener i Suh (1998)	The Temporal Satisfaction with Life Scale TSWLS – 15 pitanja, skala 1 7
Gadermann, Schonert-Reichl i Zumbo (2010)	Satisfaction with Life Scale – Child (SWLS-C) – 5 pitanja, skala 1 – 5
Penezić (1996, 2000)	Skala općeg zadovoljstva životom: 20 čestica; 17 čestica se odnosi na procjenu globalnog zadovoljstva životom, a 3 na procjenu situacijskog zadovoljstva životom. Skala odgovora: Likertova skala od 5 stupnjeva.
Mjerenje zadovoljstva životom po specifičnim životnim domenama	
International Wellbeing Group (2013)	Personal Wellbeing Index (PWI-A)(Indeks osobne dobrobiti): 7 domena + 2 dodatna pitanja (generalno zadovoljstvo životom te duhovnost/religioznost)
Cummins, Lau (2005a)	Personal Wellbeing Index – School Children PWI-SC
Cummins i Lau (2005b)	Personal Wellbeing Index – Intellectual Disability – PWI-ID
Huebner (1994)	Multidimensional Students' Life Satisfaction Scale (MSLSS): 40 čestica, domene: obitelj, prijatelji, škola, životno okruženje, self. Likertova skala odgovora od 6 stupnjeva.
Frish i sur. (1992)	Quality of Life Inventory: sudionici procjenjuju važnost koju pridaju za 16 životnih domena (skala odgovora od 3 stupnja) i aktualno zadovoljstvo svakom domenom (skala odgovora od 6 stupnjeva)
Lučev i Tadinac (2010)	Upitnik zadovoljstva: 13 čestica (zadovoljstvo životom općenito, odnosom s drugim ljudima općenito, s roditeljima, partnerom, djecom, prijateljima, suradnicima, zdravljem općenito, tjelesnom pokretljivošću, razinom energije, otpornošću na bolesti, vlastitim raspoloženjem, odsutnost tjelesnih bolova). Skala odgovora: 1. vrlo nezadovoljan – 5. vrlo zadovoljan i 0. ne odnosi se na mene

OBITELJSKA PERSPEKTIVA

Obiteljska kvaliteta života

Obiteljska perspektiva kvalitete života prilično je rijetka u objavljenim studijama. Grupa autora koja je početkom 2000-tih krenula istraživati obiteljsku kvalitetu života vezana je uz *International Family Quality of Life* grupe sa sveučilišta u Australiji, Izraelu i Kanadi (Isaacs, Brown, Brown i Baum, 2007; Samuel, Rilotta, Brown, 2012) te znanstvenika iz *Beach Center on Disability* sa Sveučilišta u Kansasu, SAD. Ovi znanstvenici koji su se u zadnjih tri desetljeća bavili konceptualizacijom i mjerenjem obiteljske kvalitete života dolaze s područja mjerenja utjecaja invaliditeta/teškoća jednog od članova obitelji na cjelokupno obiteljsko funkcioniranje (Poston i suradnici, 2003; Brown i suradnici, 2003; Summers i sur., 2005; Isaacs i suradnici, 2007; Samuel, Rilotta i Brown, 2012). Ovdje je važno napomenuti da se u stranoj literaturi ozbiljnim teškoćama djeteta uz intelektualne poteškoće često smatraju i problemi u ponašanju, emocionalne poteškoće, poteškoće učenja i hiperaktivnost te problemi s pažnjom što bi donekle govorilo o mogućim implikacijama ovih istraživanja na populaciju uključenu u projekt FamResPlan.

Konceptualiziranje obiteljske kvalitete života koja je pod utjecajem specifičnih potreba nekog od članova ili svih članova predstavlja promjenu paradigme te pomak od usmjerenosti na probleme ka usmjerenosti prema kvalitetnijoj podršci. Ovakav pristup obiteljskoj kvaliteti života je holistički te ide iz ideje da specifične potrebe jednog člana obitelji značajno utječu na cijelu obitelj jer je drugačija razina stresa zbog brige za tog člana. Zbog svojih specifičnih obilježja obitelj je možda u nekom obliku socijalne ili kulturne deprivacije, a dinamika obitelji je promijenjena. Prema sistemskoj obiteljskoj teoriji, obitelji su cilju usmjereni, samo-korigirajući, dinamični međupovezani sustavi koji utječu te su za uzvrat i pod utjecajem okoline i svojih specifičnih osobitosti (Klein i White, 1996, prema Samuel, Rilotta i Brown, 2012). Svaki je član obitelji povezan s drugima i sa svojom okolinom, a ono što utječe na jednog člana obitelji ima reperkusije na cijeli obiteljski sustav. Ukoliko netko od članova obitelji ima kompleksne potrebe, to se odražava na potrebe ostalih članova te ponekad može otežavati razinu funkcioniranja cijele obitelji.

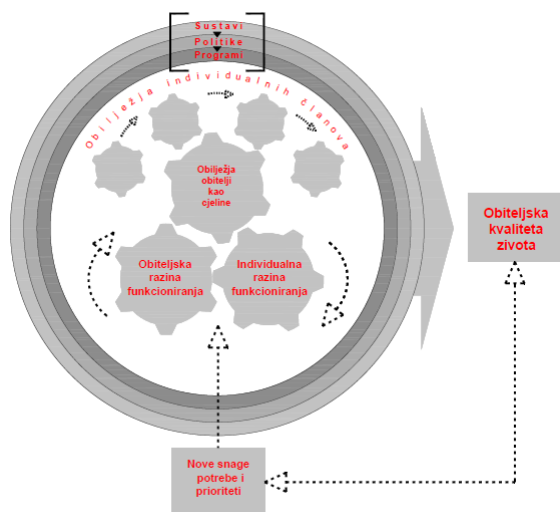
Istraživanja kvalitete života kompleksnih obitelji/obitelji s kompleksnim potrebama žele razumjeti specifična iskustva tih obitelji kako bi se moglo što bolje odgovoriti na njihove potrebe. Sukladno tome, Summers i suradnici (2005) postavljaju istraživačka pitanja: Kako potrebe tog jednog člana utječu na potrebe svih članova i usluge koje im treba pružiti? Kakve usluge bi mogle dovesti do optimalnog ishoda za tu obitelj? Kako mjeriti ishode za cijelu obitelj da bi se moglo donijeti relevantan sud o samoj intervenciji? U našem su projektu u fokusu interesa one obitelji gdje je jedan od članova uključen u neki

oblik intervencije zbog problema u nekom od važnih područja funkcioniranja (školsko postignuće, ponašanje, mentalno zdravlje, zlouporaba sredstava ovisnosti i/ili alkohola, zlostavljanja i zanemarivanja, ponašanja kojima se krši zakon). Taj je jedan kriterijski član obitelji ili pak cijela obitelj stoga u tretmanu sustava socijalne skrbi, zdravstvene skrbi, sustava odgoja, obrazovanja ili pravosuđa. Pitanja koja postavljaju Summers i suradnici (2005) apsolutno vrijede i u slučaju projekta FamResPlan.

Da bismo uopće mogli krenuti ka obiteljskoj perspektivi, važno je dati odgovor na pitanje kako definiramo obitelj. Samuel, Rillotta i Brown (2012) navode da su u operacionalizaciju obiteljske kvalitete života znanstvenici krenuli od teze da je obitelj primarna struktura na kojoj se temelji stabilnost zajednica. Definicija obitelji zahtjevna je posebno u današnjem kontekstu jer se sama obitelj može sastojati od dva člana pa do velike kompleksne zajednice. Poston i suradnici (2003, str. 319) definiraju obitelj "kao skup ljudi koji sebe smatraju članovima obitelji, bez obzira da li je riječ o krvnom srodstvu, braku ili bliskosti, a u navedenoj zajednici postoji podrška i međusobna briga koja je svakodnevna/redovita". Olson i Barnes (1982, prema Summers i suradnici, 2005) koristili su subjektivnu operacionalizaciju da bi definirali obiteljsku kvalitetu života gdje je kvaliteta života izražena kao obiteljsko slaganje (*family sense of fit*) između obitelji i njihovog okruženja.

Zuna i sur. (2010) navode da je obiteljska kvaliteta života osjećaj dobrobiti obitelji koji se kolektivno i subjektivno informira kroz iskustva članova, a unutar koje dolazi do interakcija individualnih i obiteljskih potreba. U jednom od prijašnjih radova, Zuna, Turnbull i Summers (2009) u svom radu nude teoretski model obiteljske kvalitete života gdje su grafički prikazali sve elemente koji su se tijekom dosadašnjih empirijskih istraživanja pokazali značajnim prediktorima obiteljskog funkcioniranja, a uključuju demografska obilježja individualnih članova obitelji, obitelj kao cjelinu, individualnu razinu funkcioniranja te obiteljsku razinu funkcioniranja. U interakciji ta četiri koncepta nastaju nove snage, potrebe i prioriteti koji su obiteljski te su nadgradnja koja proizlazi iz obiteljske kvalitete života. Zuna, Turnbull i Summers (2009) ovim teoretskim modelom naglašavaju dinamičan odnos između obiteljske kvalitete života i podrške sustava jer politike, intervencije i programi indirektno utječu na individualnu i obiteljsku razinu usluga.

Slika 1. Teoretski model obiteljske kvalitete života (Zuna i suradnici, 2009; 2010)

Zadovoljstvo obiteljskim životom

Carver i Jones (1992) zadovoljstvo obiteljskim životom vide kao stupanj u kojem je netko generalno zadovoljan sa svojom primarnom obitelji te odnosima koji su formirani i ukorijenjeni unutar te strukture (primjerice, roditelj-dijete, braća). Isti autori naglašavaju da važnost bavljenja obiteljskim zadovoljstvom polazi od potrebe za razumijevanjem kako se formiraju osjećaji i stavovi prema obitelji, i u redovnim i u disfunkcionalnim obiteljima.

Zadovoljstvo obiteljskim životom ili zadovoljstvo obitelji često se promatra kao globalna varijabla koja objedinjuje sve aspekte obiteljskog funkcioniranja, tj. koja nam govori koliko su članovi obitelji zadovoljni razinom podrške koju dobivaju, načinima na koje se rješavaju obiteljski problemi, kvalitetom zajednički provedenog vremena i stupnjem neovisnosti unutar obitelji (Caprara i sur., 2005). Istraživanja zadovoljstva obiteljskim životom su još uvijek rijetka te su često vezana uz druge korelate, najviše uz načine provođenja obiteljskog vremena (Agate, 2007). Dosadašnja istraživanja pokazuju da su neki od čimbenika povezanih sa zadovoljstvom obiteljskim životom: zadovoljstvo sa životom u zajednici, mogućnost življenja sukladno obiteljskim vrijednostima i kvaliteta provođenja

obiteljskog slobodnog vremena (Toth i sur., 1988, Bowen, 1988; prema Agate i sur., 2009). Orthner i Mancini (1990, prema Agate, 2007) navode da je zajedničko sudjelovanje u aktivnostima slobodnog vremena pozitivno vezano s obiteljskim interakcijama, stabilnosti obitelji te zadovoljstvom obitelji. Istraživanja također pokazuju kako su adolescenti koji su zadovoljniji obiteljskim životom prosocijalniji i imaju viši doživljaj osobne vrijednosti (Gilman, 2001; Gilman i Huebner, 2000; Harter, 1999; sve prema Caprara i sur., 2005). Nezadovoljstvo obiteljskim životom popraćeno je kod adolescenata socijalnim i emocionalnim poteškoćama, kao što su negativni odnosi s vršnjacima, tjeskoba i depresija (Cumsille i Epstein, 1994; Huebner i Alderman, 1993; Valois, Zullig, Huebner i Drane, 2001; sve prema Caprara i sur., 2005).

Mjerenja i izazovi mjerenja na razini obitelji

Hoffman i sur., (2006) navode da nema dovoljno validiranih kvantitativnih instrumenata koji holistički pristupaju obitelji. Isto tako, istraživanja koja postoje uglavnom se mogu pronaći pod zajedničkim nazivnikom obiteljske kvalitete života, no nakon čitanja objavljenih radova, vidljivo je, kao i kod koncepta kvalitete života općenito, preklapanje pojma s drugim konstruktima, posebice zadovoljstvo životom, ali i obiteljskom otpornošću. Najraniji primjer sustavne procjene obiteljskih dimenzija opisan je u radu Olsona i Barnes (1982; Summers i suradnici, 2005 te Samuel, Rillotta i Brown, 2012) koji su nastojali istražiti sklad i poklapanje odnosa adolescenata i njihove okoline. Olson i Barnes (1982; Samuel, Rillotta i Brown, 2012) razvili su skalu koja mjeri zadovoljstvo životom kod roditelja i adolescenata unutar 12 domena. Već spominjana skupina autora koja istražuje obitelji koje imaju člana s intelektualnim i razvojnim poteškoćama iz *Beach Center on Disability* sa Sveučilišta u Kansasu, SAD, razvila je *Beach Center Quality of Life Scale* te *Family Quality of Life Survey* (Poston i suradnici, 2003; Summers i suradnici, 2005; Hoffman i suradnici, 2006). Postoje mnoge sličnosti i razlike u ove dvije mjere (Samuel, Rillotta i Brown, 2012), a obje su korištene i za istraživanja obitelji bez članova sa specifičnim potrebama, istraživanja obitelji s djecom, ali i sa starijim članovima. Isto tako, obje su mjere korištene za evaluaciju politika, podrške, intervencija i usluga dok je *Family Quality of Life Survey* čak korišten i kao longitudinalna mjera u projektu osnaživanja siromašnih i manjinskih obitelji.

Hoffman i suradnici (2006) opisuju nastanak skale *Beach Center Quality of Life Scale* gdje je kroz dvije studije bilo uključeno 488 obitelji. Nakon temeljitog kvalitativnog istraživanja kojim je ispitana konceptualizacija obiteljske kvalitete života te postavljena utemeljena teorija (Poston i

suradnici, 2003), skupina autora krenula je u psihometrijsku validaciju čestica dobivenih kvalitativnim istraživanjem i eksploratornu faktorsku analizu da bi kasnije upitnik bio skraćen kroz postupak konfirmatorne faktorske analize. Park i suradnici (2003) opisuju primjenu *Beach Center Quality of Life* skale koja je imala 10 domena (obiteljske interakcije, roditeljstvo, svakodnevni život, financijska dobrobit, emocionalna dobrobit, socijalna dobrobit, zdravlje, fizičko okruženje, zagovaranje i produktivnost) i stotinjak čestica te je testirana u 13 američkih saveznih država i skraćena na pet domena (obiteljske interakcije, roditeljstvo, emocionalna dobrobit, fizička i materijalna dobrobit te podrška vezana uz vrstu teškoće). Za projekt FamResPlan zanimljivo je da su ispitanici na česticama trebali označavati važnost pojedine domene, ali i zadovoljstvo tom domenom. Tijekom kasnijih radova pokazalo se da su procjene važnosti domena bile visoke za gotovo sve čestice pa se u situacijama kada se obiteljska kvaliteta koristi kao ishod skale važnosti domena nisu koristile. To ustvari znači da su u svim ovim istraživanjima uglavnom korištene skale zadovoljstva s pojedinim domenama obitelji. To bi značilo da su ustvari ispitivali zadovoljstvo obiteljskim životom. Značajno je napomenuti da je u svim ovim studijama za svaku obitelj odgovore davala samo jedna osoba, a ukoliko je odgovore dalo više ljudi, za predstavljanje obiteljske kvalitete života/zadovoljstva obiteljskim životom korišteni su odgovori majke gdje god je to bilo moguće. Hoffman i sur. (2006) kritički se osvrću na činjenicu da je samo jedan član obitelji predstavljao obiteljsku procjenu te preporučuju da bi u budućim istraživanjima bilo dobro uključiti što je moguće veći broj članova obitelji. Smatraju da njihove odgovore ne bi trebalo uprosječiti već da je vrijedno vidjeti gdje postoji diskrepanca. Također, preporučuju posebne statističke analize poput višerazinskog modeliranja koje omogućuju da se razne perspektive članova obitelji uključe u analize bez grupiranja odgovora u vrijednost koja bi bila posve statistička i reducirana.

Kanadski autori (Brown i suradnici, 2003) razvili su teoretski okvir i upitnik u kojem su prikupljali i kvalitativne i kvantitativne podatke o obiteljskoj kvaliteti života pokrivajući devet ključnih područja obiteljskog života: zdravlje, financijska dobrobit, obiteljski odnosi, podrška od drugih iz okoline, podrška sustava i usluga, karijere i razvoj karijera, spiritualne i kulturne potrebe, slobodno vrijeme te uključenost u život zajednice. Brown i suradnici (2003) ovim su strukturiranim upitnikom obitelji pitali da procijene mogućnosti za njihovu uključenost, vlastitu inicijativnost u prihvaćanju pruženih prilika, predanost u ostvarivanju ciljeva koji su im važni te vlastito zadovoljstvo obiteljskim životom. Poston i suradnici (2003) su u jednom kvalitativnom istraživanju obiteljske kvalitete života tako identificirali 10 glavnih domena obiteljske kvalitete života. Domene koje su bile individualno orijentirane uključivale su zagovaranje, emocionalnu dobrobit, zdravlje, ekološku dobrobit, produktivnost i društvenu dobrobit, dok su obiteljski orijentirane domene bile svakodnevni obiteljski život, obiteljske interakcije, financijska dobrobit i roditeljstvo. Konačna verzija *Family Quality of Life Survey 2006* (Isaacs i sur., 2007) rezultat je međunarodne suradnje te je preveden na više od

dvadesetak jezika te se trenutno koristi u otprilike 25 zemalja. Važno je naglasiti da *Family Quality of Life Survey* obiteljske dimenzije mjeri uz pomoć Likertove skale s pet stupnjeva: važnost, prilike, inicijativa, stabilnost, postignuća i zadovoljstvo. Postignuća i zadovoljstvo na domenama gleda se kao na ishode dok se važnost, prilike, inicijative i stabilnost smatra konstruktima koji pojašnjavaju ishode (Samuel, Rillotta i Brown, 2012).

Dosadašnji skup istraživanja koji se bavio obiteljskom kvalitetom života nalazi domene koje su navedene u donjoj tablici.

Tablica 3. Domene istraživane unutar koncepta obiteljska kvaliteta života

ISTRAŽIVANE DOMENE OBITELJSKE KVALITETE ŽIVOTA
Aznar i Castanon (2005) <ul style="list-style-type: none">– emocionalna dobrobit– osobne snage i razvoj– međuljudski odnosi i povezanost sa zajednicom– obiteljski život– pravila kohabitacije– fizička/materijalna dobrobit
Beach Center (Summers i suradnici, 2005) – pet domena <ul style="list-style-type: none">– obiteljske interakcije– roditeljstvo– podrška vezana uz dizabilitet– fizička/materijalna dobrobit– emocionalna dobrobit
International Family Quality of Life Project (Brown i suradnici, 2003; Isaacs i suradnici, 2007) – 9 domena <ul style="list-style-type: none">– zdravlje i obitelj– obiteljski odnosi– podrška sustava i usluga– karijere i razvoj karijera– uključenost u život zajednice– financijska dobrobit– podrška drugih iz okoline– utjecaj vrijednosti– slobodno vrijeme i rekreacija

Od osamdesetih godina dvadesetog stoljeća dosta je autora konstruiralo razne skale za procjenu stavova i osjećaja prema primarnoj obitelji, no manji se broj tih skala odnosio na zadovoljstvo obiteljskim životom (vidi Tablicu 3.). Nažalost, zbog konceptualnih razlika među autorima, razlikama u operacionalnim definicijama konstrukata te čak i neslaganju oko psihometrijske interpretacije i bodovanja, u zadnjih trideset godina, znanje o instrumentariju nije bilo dovoljno akumulirano. Carver i Jones (1992) navode da u to vrijeme nije bilo generalno prihvaćenog i široko primjenjivanog instrumenta za razinu obitelji, a moglo bi se zaključiti da ista teza vrijedi i danas.

Tablica 4. Instrumenti koji su ispitivali zadovoljstvo obiteljskim životom te stavove i osjećaje prema vlastitoj obitelji

Ime instrumenta	Opis skale
Family APGAR (Smilkstein, Ashworth i Montano, 1982)	Skala se sastoji od pet čestica koje se odnose na obiteljsko funkcioniranje: prilagodbu, partnerstvo, rast, emocionalnu povezanost i rješavanje sukoba. Za svaku od čestica označava se zadovoljstvo pojedinim područjem na ljestvici od 0 do 2. Ukupan rezultat zadovoljstva obiteljskim funkcioniranjem se zbraja (max=10). Konstruirana je za kliničko okruženje, u kasnijim radovima nije puno korištena izvan zdravstvenog sustava.
Family Satisfaction Scale (Olson and Wilson, 1982, prema Olson, 1989)	Skala se sastoji od 14 čestica koje ispituju razinu zadovoljstva te stupanj sreće i ispunjenosti odnosima u obitelji tj. povezanost, fleksibilnost i obiteljsku komunikaciju. Koristi samo-iskaz te Likertovu skalu od 5 stupnjeva od "jako nezadovoljan" do "iznimno zadovoljan" te se čestice međusobno zbrajaju.
FACES IV (Olson i Gorall, 2003)	FACES je akronim za <i>Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale</i> te sadrži 42 čestice koje se odnose na fleksibilnost i koheziju obitelji 10 čestica koje opisuju obiteljsku komunikaciju te 10 čestica za zadovoljstvo obiteljskim životom. Ove čestice koje se odnose na zadovoljstvo prilagođene su prema gore opisanoj skali Olsona i Wilsona dok bi cijela skala obuhvaćala zadovoljstvo obiteljskim životom. FACES IV temelji se na verzijama I, II i III, u pozadini ima <i>circumplex</i> obiteljski teorijski model te se istražuje i razvija u posljednjih 30 godina.
Satisfaction With Family Life scale (Zabriskie i McCormick, 2003, prema Agate, 2007)	Skala je prilagođena prema <i>Satisfaction With Life Scale</i> (Diener, Emmons, Larsen i Griffin, 1985) tako da je riječ život zamijenjena s obiteljski život uz Likertovu skalu od sedam stupnjeva slaganja.

Za projekt FamResPlan zanimljiva je posljednja skala navedena u tablici 4. Agate (2007) je u svom istraživanju, gdje je promatrao odnos zadovoljstva slobodnim obiteljskim vremenom te zadovoljstva obiteljskim životom, sakupio uzorak od 898 obitelji, i to na način da je za svaku obitelj prikupio odgovore od barem jednog roditelja i jednog djeteta od 11 do 15 godina. Za procjenu zadovoljstva obiteljskim životom koristio je *Satisfaction with Family Life Scale* koju su modificirali Zabriskie i McCormick (2003, prema Agate, 2007) prema *Satisfaction With Life Scale* (Diener i sur., 1985) tako da je riječ život zamijenio s obiteljski život te ostavio Likertovu skalu od sedam stupnjeva slaganja. Za naše je istraživanje zanimljivo napomenuti da je Agate (2007) obiteljsku razinu zadovoljstva životom računao kao aritmetičku sredinu iskaza roditelja i djeteta (rezultat od 5 do 35) kojoj je pridružio rezultate obiteljske diskrepance (apsolutne razlike između roditelja i djeteta). Isto tako, Agate (2007) navodi i mogućnost korekcija u samoj obradi podataka kako bi se adresirala obiteljska varijanca i razlike među roditeljima i djecom korištenjem ponderirane multiple regresije. Opisuje kako je u svom istraživanju za obiteljsku razinu koristio pondere koje je formirao prema formuli: $1/(jedan plus apsolutna vrijednost razlika između djeteta i roditelja)$ (Draper i Smith, 1981, prema Agate, 2007).

Što se tiče samih izazova mjerenja, zanimljiv je Olsonov rad iz 1989. godine gdje opisuje razvoj *Circumplex* modela koji se temelji na načelima sistemskog pristupa obitelji. Naime, Olson (1989) navodi da je za dobro funkcioniranje obitelji važno načelo normativnosti koju stvara sama obitelj tj. ukoliko obitelj podržava čak i ekstremna ponašanja, može dobro funkcionirati ako se svi članovi slažu s tim očekivanjima. Upravo zbog tog pristupa Olson (1989) predlaže način mjerenja zadovoljstva obiteljskim životom, najprije da se upitnik (u njegovom slučaju FACES-treća verzija) ispunjava s pozicije trenutne percepcije obiteljskog sustava te nakon toga, s pozicije idealnog. Razlika između idealne i trenutne percepcije označava stupanj zadovoljstva tj. nezadovoljstva.

MJERENJE ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM U ISTRAŽIVANJU OBILJEŽJA OBITELJI U RIZIKU

Zadovoljstvo životom je u projektu FamResPlan postavljeno kao koncept ishoda rizičnih čimbenika, otpornosti obitelji, spremnosti na promjenu i spremnosti na intervenciju različitih skupa obitelji u riziku.

Kako bismo definirali zadovoljstvo životom obitelji, važno je imati na umu tko je to obitelj. Poston i suradnici (2003, str. 319) definiraju obitelj "kao skup ljudi koji sebe smatraju članovima obitelji, bez obzira da li je riječ o krvnom srodstvu, braku ili bliskosti, a u navedenoj zajednici postoji podrška i međusobna briga koja je svakodnevna/redovita". Značaj obitelji za razvoj i optimalno funkcioniranje je potvrđen rezultatima brojnih, kako inozemnih, tako i domaćih istraživanja. Obilježja obitelji „u riziku“, shvaćenih u okviru projekta kao „obitelj u kojoj postoji (najmanje) jedan član uključen u intervenciju (u okviru sustava socijalne skrbi, pravosuđa i/ili mentalnog zdravlja) zbog problema u ponašanju“, su interes brojnih znanstvenih disciplina. No, bez obzira na veliki interes, obiteljska obilježja su do sada uglavnom analizirana iz individualne perspektive.

Koncept zadovoljstva životom shvaćamo kao kognitivnu komponentu subjektivne dobrobiti. Subjektivnu dobrobit shvaćamo kao dvokomponentni koncept koji se sastoji od afektivne evaluacije života (sreća ili hedonija) te kognitivne evaluacije (zadovoljstvo životom). Obzirom da je afektivna komponenta od kratkoročnijeg utjecaja, smatramo da je kognitivna komponenta zadovoljstva životom primjerenija mjera ishoda prethodno navedenih konstrukata.

Zadovoljstvo obiteljskim životom shvaćamo kao kognitivnu procjenu domene obiteljskog života te uključuje procjenu domene obitelji generalno, slaganje onog člana obitelji koji procjenjuje s odnosima u obitelji te slaganja članova obitelji međusobno. Procjena zadovoljstva obiteljskim životom temelji se na iskustvu člana koji odgovara na postavljena pitanja na temelju njegove percepcije i prosudbe obiteljskih odnosa.

Postoji niz instrumenata kojima se procjenjuje zadovoljstvo životom i zadovoljstvo obiteljskim životom – oni kojima se to zadovoljstvo mjeri jednom česticom te instrumenti koji imaju više čestica. Osim toga, postojeći instrumenti mjerenja zadovoljstva životom razlikuju se po tome mjerne li generalno zadovoljstvo životom ili mjere zadovoljstvo pojedinim domenama života (među kojima je onda i domena obiteljskog života).

Imajući na umu fokus i ciljeve projekta te druge konstrukte koji će biti istraživani u okviru ovog projekta, odlučili smo se za dva instrumenta – jedan koji mjeri individualno zadovoljstvo životom (Indeks osobne dobrobiti) i jedan koji mjeri zadovoljstvo obiteljskim životom (Skala zadovoljstva obiteljskim životom).

Indeks osobne dobrobiti (International Wellbeing Group, 2013 hrvatski prijevod Kaliterna Lipovčan) je često korišten instrument za mjerenje zadovoljstva životom. Instrument je korišten u Hrvatskoj na općoj populaciji što će omogućiti komparaciju podataka (Kaliterna Lipovčan, Prizmić Larsen i Brkljačić, 2011; Pilarov barometar hrvatskoga društva, 2014, 2015).

Ovim instrumentom mjeri se zadovoljstvo u sedam domena: materijalno stanje, zdravlje, postignuća, odnosi, vlastita sigurnost, pripadanje zajednici i buduća sigurnost. Osim ovih sedam glavnih domena, postavlja se pitanje zadovoljstva vlastitom spiritualnošću te životom općenito. Odgovara se na skali od 0 do 10. Razlog odabira ovakve skale odgovora je izbjegavanje psihometrijske konfuzije uzrokovane primjenom pridjevskih deskriptora na brojčanu intervalnu skalu. Ovakvi deskriptori nisu odijeljeni jednakim psihometrijskim intervalima pa mogu dati varljive i redundantne informacije. Također, skala sa 11 kategorija optimizira diskriminativni kapacitet sudionika i jednostavna je za razumijevanje (više u Cummins i Gullone, 2000). Značajno je istaknuti da se, za razliku od uobičajenih bipolarnih skala u kojima se na jednom kraju skale nalazi nezadovoljstvo, a na drugom zadovoljstvo, koristi unipolarna skala odgovora (uopće nisam zadovoljan/na – u potpunosti sam zadovoljan/na) jer se (prema Priručniku, The International Wellbeing Group, 2013) smatra da je unipolarna forma osjetljivija i razumljivija.

Domena duhovnosti/religioznosti je fakultativna. Sukladno pojašnjenjima iz Priručnika (The International Wellbeing Group, 2013), odlučili smo se za dva pitanja (posebno pitanje za duhovnost te posebno pitanje za religioznost) s prethodno postavljenim pitanjima kojima se određuje prikladnost pitanja za konkretnu osobu (na pitanje zadovoljstva vlastitom duhovnošću/religioznošću odgovaraju oni koji se smatraju duhovnim/religioznim osobama).

Mjera procjene općenitog zadovoljstva životom (Koliko ste zadovoljni svojim životom općenito?) će, sukladno iskustvima i preporukama iz drugih istraživanja, fizički biti udaljena od mjera zadovoljstva pojedinim domenama života.

Postoje tri originalne verzije ovog instrumenta: za odrasle, djecu i adolescente te osobe s intelektualnim smetnjama. Sukladno preporukama iz drugih istraživanja koja su koristila instrument na različitim uzorcima i u različitim državama, odlučili smo se za korištenje verzije za odrasle osobe (Casas i sur., 2012; Tomyń i Cummins, 2011). U pilot istraživanju će se provjeriti primjena instrumenta za mlađe sudionike (minimalna dob je 12 godina).

Obzirom da je u fokusu FamResPlan istraživanja obitelj, osim mjerenja individualnog zadovoljstva životom, posebna pozornost se posvećuje zadovoljstvu obiteljskim životom koje će biti mjereno Skalom zadovoljstva obiteljskim životom – Family Satisfaction Scale, FACES IV (Olson i Gorall, 2003). Svrha skale je procjena razine zadovoljstva članova obitelji s funkcioniranjem njihove obitelji, tj. različitim aspektima obiteljskog funkcioniranja poput obiteljske bliskosti, fleksibilnosti i komunikacije. Sadrži 10 čestica, a računa se jedan faktor zadovoljstva. Pouzdanost skale je, prema autorima, visoka i iznosi 0,93 (test re-test – 0,85) (Olson, 2011).

Način mjerenja zadovoljstva životom i zadovoljstva obiteljskim životom

Oba instrumenta podrazumijevaju individualnu primjenu, no obzirom na fokusiranost projekta na obitelj kao nad-sustav, u analizi rezultata će se nastojati kombinirati individualna i obiteljska perspektiva. U jednom dijelu analize podataka će se koristiti individualni rezultati, a za analizu rezultata na razini obitelji će se kreirati kompozitne mjere: mjera ukupnog prosječnog zadovoljstva životom (ukupni rezultat podijeljen s brojem članova obitelji) te mjera diskrepance individualnih rezultata (veličina odstupanja ukupnog rezultata pojedinih članova obitelji).

ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada je bio prikaz razvoja i aktualnog razumijevanja konstrukta zadovoljstva životom u svrhu njegove operacionalizacije za potrebe projekta „Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija“.

Pregled literature ukazuje na nepostojanje općeprihvaćenog razgraničenja u definiranju i operacionalizaciji nekoliko konstrukata u području široko shvaćenog područja kvalitete života koji se može shvatiti kao krovni pojam u ovom području jer podrazumijeva sklop objektivnih i subjektivnih elemenata. Tako različiti autori upozoravaju na sinonimno korištenje termina za opisivanje konstrukata različitog sadržaja. Prema aktualnom razumijevanju, konstrukt zadovoljstva životom se pozicionira u područje šireg konstrukta subjektivne dobrobiti koja obuhvaća dvije komponente – afektivnu i kognitivnu. Zadovoljstvo životom je mjera kognitivne komponente subjektivne dobrobiti obzirom da se odnosi na procjenu zadovoljstva životom.

U svrhu ostvarivanja ciljeva istraživanja, odlučili smo se za dva instrumenta – Indeks osobne dobrobiti koji mjeri generalno zadovoljstvo životom, ali i zadovoljstvo određenim domenama (područjima) života koje su se u prethodnim istraživanjima pokazale značajnim odrednicama generalnog zadovoljstva životom. Drugi instrument je Skala zadovoljstva obiteljskim životom (FACES IV, Olson i Gorall, 2003) koja mjeri različite aspekte obiteljskog funkcioniranja. Obzirom na izazove mjerenja na razini obitelji i složeniju obradu podataka koje navodi literatura, uz promatranje odnosa sa drugim konstruktima koji će se istraživati u okviru ovog projekta, smatramo da će sam način mjerenja zadovoljstva životom na razini obitelji rezultirati originalnim spoznajama. Navedeno će, osim u području prepoznavanja kompleksnih potreba obitelji u riziku, doprinijeti i samoj metodologiji istraživanja ovog konstrukta na grupnoj, tj. obiteljskoj razini.

LITERATURA

- Achour, M., Nor, M.R.M. (2014). The effects of social support and resilience on life satisfaction of secondary school students. *Journal of Academic and Applied Studies*, 4(1), 12–20.
- Agate, J. R. (2007). An examination of the relationship between family leisure satisfaction and satisfaction with family life. Dissertation, Brigham Young University.
- Agate, J. R., Zabriskie, R. B., Agate, S. T., Poff, R. (2009). Family leisure satisfaction and satisfaction with family life. *Journal of Leisure Research*, 41(2), 205–223.
- Anderson, R., Dubois, H., Leončikas, T., Sandor, E. (2012). Third European Quality of Life Survey. Quality of life in Europe: Impacts of the crisis, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Aznar, A. S. & Castanon, D. G. (2005). Quality of life from the point of view of Latin American families: A participative research study. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(10), 784–788.
- Barcaccia, B., Esposito, G., Matarese, M., Bertolaso, M., Elvira, M., De Marinis, M. (2013). Defining quality of life: a wild – goose chase? *Europe's Journal of Psychology*, 9(1), 185–203.
- Brown, I., Anand, S., Fung, W. L. A., Isaacs, B., Baum, N. (2003). Family quality of life: Canadian results from an international study. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 15, 207–229.
- Cantril, H. (1965). *The pattern of human concern*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Caprara, G. V., Pastorelli, C., Regalia, C., Scabini, E., Bandura, A. (2005). Impact of adolescents' filial self-efficacy on quality of family functioning and satisfaction. *Journal of Research on Adolescence*, 15(1), 71–97.
- Carver, M. D., Jones, W. H. (1992). The family satisfaction scale. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 20(2), 71–83.
- Casas, F., Coenders, G., Cummins, R.A., Gonzales, M., Figuer, C., Malo, S. (2008). Does subjective well-being show a relationship between parents and their children? *Journal of Happiness Studies*, 9(2), 197–205.
- Casas, F., Coenders, G., Gonzales, M., Malo, S., Bertran, I., Figuer, C. (2012). Testing the relationship between parents' and their children's subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 13(6), 1031–1051.

- Cummins, R.A. (1996). The domains of life satisfaction: An attempt to order chaos. *Social Indicators Research*, 38, 303–328.
- Cummins, R.A., Eckersley, R., van Pallant, J., Vugt, J., Misajon, R. (2003). Developing a national index of subjective well-being: The Australian unity well-being index. *Social Indicators Research*, 64(2), 159–190.
- Cummins, R.A., Gullone, E. (2000). Why we should not use 5-point Likert scales: The case for subjective quality of life measurement. *Proceedings, Second International Conference on Quality of Life in Cities* (pp. 74–93). Singapore: National University of Singapore. http://acqol.deakin.edu.au/instruments/PWI/2000-QOL_in_Cities-Likert_Scales-ss.doc
- Cummins, R.A., Lau, A.L.D. (2005a). Personal well-being index – school children (PWI-SC) (English) (3rd ed). Manual. Melbourne: Australian Centre on Quality of Life, Deakin University. Dostupno na: <http://www.acqol.com.au/iwbg/wellbeing-index/pwi-sc-english.pdf>
- Cummins, R.A., Lau, A.L.D. (2005b). Personal Wellbeing Index – Intellectual Disability (PWI-ID). Melbourne: School of Psychology, Deakin University.
- Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575.
- Diener, E. (2006). Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being. *Applied Research in Quality of Life*, 1(2), 151–157.
- Diener, E., Emmons, R.A., Larsen, R.J., Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71–75.
- Diener, E., Suh, M., Lucas, E., Smith, H. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276–302.
- Diener, E., Lucas, R. E., Oishi, S. (2002). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. In C.R. Snyder & S.J. Lopez (eds), *Handbook of positive psychology*. Oxford and New York: Oxford University Press, 63–73.
- Diener, E., Seligman, M. E. P. (2004). Beyond money: Toward an economy of well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5, 1–31.
- Dodge, R., Daly, A.P., Huyton, J., Sanders, L.D. (2012). The challenge of defining wellbeing. *International Journal of Wellbeing*, 2(3), 222–235.
- Eger, R.J., Maridal, J.H. (2015). A statistical meta-analysis of the wellbeing literature. *Journal of Wellbeing*, 5(2), 45–74.

- Eurostat (2015). Quality of life: facts and views. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Ferrans, C.E. (2005). Definitions and conceptual models of quality of life. In J. Lipscomb, C.C. Gotay, C. Synder (eds.), *Outcomes assessment in cancer* (pp. 14-30). NY: Cambridge University Press.
- Frisch, M.B., Cornell, J., Villanueva, M., Retzlaff, P.J. (1992). Clinical validation of the quality of life inventory: a measure of life satisfaction for use in treatment planning and outcome assessment. *Psychological Assessment*, 4(1), 92–101.
- Fordyce, M. W. (1988). A review of research on the happiness measures: A sixty second index of happiness and mental health. *Social Indicators Research*, 20(4), 355–381.
- Fujita, F., Diener, E. (2005). Life Satisfaction Set Point: Stability and Change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(1), 158–164.
- Gadermann, A.M., Schonert-Reichl, K.A., Zumbo, B.D. (2010). Investigating validity evidence of the Satisfaction with life scale adapted for children. *Social Indicators Research*, 96(2), 229–247.
- Galinha, I.C., Pais – Ribeiro, J.L. (2011). Cognitive, affective and contextual predictors of subjective wellbeing. *International Journal of Wellbeing*, 2(1), 34–53.
- Gilman, R., Huebner, E.S., Laughlin, J. (2000) A first study of the Multidimensional Students' Life Scale with Adolescents, *Social Indicators Research*, 52, 135–160.
- Guillemin, F., Bombardier, C., Beaton, D. (1993). Cross-cultural adaptation of health-related quality of life measures: literature review and proposed guidelines. *Journal of clinical epidemiology*, 46(12), 1417–1432.
- Hoffman, L., Marquis, J., Poston, D., Summers, J. A., Turnbull, A. (2006). Assessing family outcomes: psychometric evaluation of the Beach Center Family Quality of Life Scale. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 1069–1083.
- Huebner, E. S. (1994). Preliminary development and validation of a multidimensional life satisfaction scale for children. *Psychological Assessment*, 6, 149–158.
- International Wellbeing Group (2013). *Personal wellbeing index – adult – manual (5th version)*. Melbourne: Australian Centre on Quality of Life, Deakin University. Dostupno na: <http://www.acqol.com.au/iwbg/wellbeing-index/pwi-a-english.pdf>

- Isaacs, B. J., Brown, I., Brown, R., Baum, N. et al. (2007). The International Family Quality of Life Project: Goals and description of a survey tool. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 4 (3), 177–185.
- Kaliterna Lipovčan, Lj., Prizmić Larsen, Z., Brkljačić, Z. (2011). Međunarodni indeks dobrobiti – podaci za Hrvatsku. U Vuletić, G. (ur), *Kvaliteta života i zdravlja*, 41-51. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku.
- Kovčo Vukadin, I. (2016). *Kvaliteta života studenata u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: ERF (u pripremi za tisak)
- Lučev, I., Tadinac, M. (2010). Provjera dvaju modela subjektivne dobrobiti te povezanosti zadovoljstva životom, demografskih varijabli i osobina ličnosti. *Migracijske i etničke teme*, 26(3), 263–296
- Myers, D.G. Diener, E. (1995) Who is happy? *Psychological Science*, 6, 10–19.
- Olson, D.H. (1989). Family Assessment and Intervention. *Child & Youth Services*, 11(1), 9–48.
- Olson, D.H. (2011). FACES IV and circumplex model: validation study. *Journal of Marital and Family Therapy*, 37(1), 64–80.
- Olson, D.H., Barnes, H. (1982). Satisfaction with quality of life scale. In D. Olson, H. McCubbin, H. Barnes, A. Larsen, M. Muxen & M. Wilson (eds), *Family inventories: Inventories used in a national survey of families across the family life cycle*. St. Paul, MN: Family Social Science, University of Minnesota.
- Olson, D. H., Gorall, D. M. (2003). Circumplex model of marital and family systems. U Walsh, W. (3.izdanje). *Normal family processes*. Guilford: New York, 514–547.
- Pavot, W., & Diener, E. (1993). Review of the satisfaction with life scale. *Psychological assessment*, 5(2), 164.
- Pavot, W., Diener, E., Suh, E. (1998). The Temporal satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 70(2), 340–354.
- Park, J., Hoffman, L., Marquis, J., Turnbull, A. P., Poston, D., Mannan, H. et al. (2003). Toward assessing family outcomes of service delivery: validation of a Family Quality of Life Survey. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47, 367–84.
- Penezić, Z. (2006). Zadovoljstvo životom u adolescentnoj i odrasloj dobi. *Društvena istraživanja*, 15(4-5), 643–669.

- Penezić, Z. (1996). Zadovoljstvo životom – provjera konstrukta. Neobjavljeni diplomski rad, Zadar: Filozofski fakultet
- Penezić, Z., Ivanov, L. (2000). Predikcija zadovoljstva životom kod tri različite dobne skupine. Psihologijske teme, 8–9, 47–61.
- Pilarov barometar hrvatskoga društva (2014). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Dostupno na <http://barometar.pilar.hr/>
- Pilarov barometar hrvatskoga društva (2015). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Dostupno na <http://barometar.pilar.hr/>
- Poston, D., Turnbull, A., Park, J., Mannan, H., Marquis, J., & Wang, M. (2003). Family quality of life: A qualitative inquiry. *Mental retardation*, 41(5), 313–328.
- Proctor, C.L., Linley, P.A., Maltby, J. (2009). Youth Life Satisfaction: Review of Literature. *Journal of Happiness Studies*, 10, 583–630.
- Rojas, M. (2006). Life Satisfaction and Satisfaction in Domains of Life: Is it a Simple or a Simplified Relationship? *Journal of Happiness Studies*, 7, 467–497.
- Rogers, C. (1961). *On becoming a person*. Boston: Houghton Mifflin.
- Russell, J. A. (2003). Core affects and the psychological construction of emotion. *Psychological Review*, 110(1), 145–172.
- Sabol, J. (2005). Osobine ličnosti i osnovne psihološke potrebe kao prediktori zadovoljstva životom. Odsjek za psihologiju u Zagrebu, diplomski rad.
- Samuel, P. S., Rillotta, F., Brown, I. (2012). Review: The development of family quality of life concepts and measures. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(1), 1–16.
- Schimmack, U., Oishi, S., Furr, R.M., Funder, D.C. (2004). Personality and life satisfaction: a facet-level analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(8), 1062–1075.
- Seligson, J.L., Huebner, E.S., & Valois, R. F. (2003). Preliminary validation of the brief multidimensional student's life satisfaction scale. *Social Indicators Research*, 61, 121–145.
- Shah, H., Marks, N. (2004). *A well-being manifesto for a flourishing society*. London: The New Economics Foundation.
- Shin, D., Johnson, D. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life. *Social Indicators Research*, 5(1), 475–492.

- Smilkstein, G., Ashworth, C., Montano, D. (1982). Validity and reliability of the family APGAR as a test of family function. *The Journal of family practice*, 15(2), 303–313.
- Sousa, L., Lyubomirsky, S. (2001). Life satisfaction. In J. Worell (ed.), *Encyclopedia of women and gender: Sex similarities and differences and the impact of society on gender* (Vol. 2, pp.667 – 676). San Diego, CA: Academic Press.
- Summers, J. A., Poston, D. J., Turnbull, A. P., Marquis, J., Hoffman, L., Mannan, H., Wang, M. (2005). Conceptualizing and measuring family quality of life. *Journal of intellectual disability research*, 49(10), 777–783.
- Theofilou, P. (2013). Quality of life: definition and measurement. *Europe's Journal of Psychology*, 9(1), 150–162.
- Tomyn, A.J., Cummins, R.A. (2011). The subjective wellbeing of high-school students: Validating the personal wellbeing indeks – School children. *Social Indicators Research*, 101(3), 405–418.
- Veenhoven, R. (2010). Greater happiness for a greater number: Is that possible and desirable? *Journal of Happiness studies*, 11(5), 605–629.
- Veenhoven, R. (1996). The study of life satisfaction. In Saris, W.E., Veenhoven, R., Scherpenzeel, A.C., Bunting, B. (eds.). *A comparative study of satisfaction with life in Europe*. Budapest: Eotvos University Press.
- Vuletić, G. (ur) (2011). *Kvaliteta života i zdravlje*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku.
- Zuna, N., Summers, J., Turnbull, A., Hu, X., Xu, S. (2010). Theorizing about family quality of life. In R. Kober (Ed.), *Enhancing the Quality of Life of People with Intellectual Disabilities* (Vol. 41). Vic: Springer Science.
- Zuna, N. I., Turnbull, A., Summers, J. A. (2009). Family quality of life: Moving from measurement to application. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 6(1), 25–31.
- WHO (1997). *WHOQOL Measuring Quality of Life*. Geneva: Division of Mental Health and Prevention of Substance Abuse.
- Wildeman, C., Turney, K., Schnittker, J. (2014). The hedonic consequences of punishment revisited. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 4(1), 133–164.
- World Values Survey (Wave 6, 2010 – 2012). Official Questionnaire. Dostupno na: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>

Life satisfaction: individual and family perspective³

Summary

The aim of this paper is to present the development and the current understanding of the life satisfaction construct in order to make it operational for the project "Specific characteristics of families at risk: a contribution to the planning of complex interventions". The literature review points to a lack of generally accepted demarcations and operationalizations of various constructs that are often used synonymously, such as life satisfaction, well-being and quality of life. Therefore, this paper begins with a differentiation of life satisfaction from the constructs of quality of life and well-being. According to current understanding, the construct of life satisfaction is positioned inside the area of the broader construct of subjective well-being that is being researched as part of the umbrella term: quality of life. Subjective well-being has two components: an affective and a cognitive one. Life satisfaction is a measure of the cognitive component of subjective well-being as it relates to the assessment of life satisfaction. Besides the issues that arise in the understanding and research of individual life satisfaction, the measurement of satisfaction with family life raises additional questions that are also discussed in this paper. The family perspective of life satisfaction is seldom investigated so this paper gives an overview of recent studies on the quality of family life and family life satisfaction, but also discusses some instruments developed to measure life satisfaction and satisfaction with family life.

Key words: Life satisfaction, measures of life satisfaction, family perspective, FamResPlan

³ Croatian Science Foundation financed this paper (Project IP-2014-09-9515).